

ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДЫН ДНБ-Д ЭЗЛЭХ ТӨСВИЙН ХЭМЖЭЭ БОЛОН ТӨСӨВТ ЭЗЛЭХ ЗАХИРГААНЫ ЗАРДЛЫН ХУВЬ ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЛААРХ ХАРЬЦУУЛСАН МЭДЭЭЛЭЛ

Г.Алтан-Оч (PhD)

Судалгаанд дэлхийн улс орнуудын төсөв болон төсвийн хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, Монгол Улсын төсвийн орлого, зарлага болон төсвийн ДНБ-д эзлэх хэмжээ, захиргааны зардлын төсөвт эзлэх хувийн талаар лавлагаа, мэдээллийг Төсвийн шинжилгээний албатай хамтран боловсруулав.

Нэг. Дэлхийн улс орнуудын ДНБ-д улсын төсвийн эзлэх хувь болон төсвийн хөрөнгө оруулалтын төсөвт эзлэх хэмжээ

Захиалгын дагуу улсын төсвийн ДНБ-д эзлэх хувийг “өндөр” хөгжилтэй 10, “буурай” хөгжилтэй 10 орон болон бусад гэсэн нийт 30 орны хэмжээнд гаргах даалгавартай байв. Иймд “өндөр” хөгжилтэй орон гэдгийг тодорхойлох шаардлагатай болсон.

НҮБ-ийн дэлхийн улс орнуудыг хуваасан албан ёсны ангиллыг авч үзвэл:

А. Хөгжилтэй эдийн засаг;

Б. Шилжилтийн эдийн засаг;

В. Хөгжиж буй улсууд гэсэн 3 бүлэгт хуваасан байна⁹⁹. Энэ ангиллаар “хөгжилтэй” эдийн засагтай улсад европын 30 орон, америк тивээс 2 (АНУ, Канад), ази тивээс Япон, бусад орнуудаас Австрали, Шинэ Зеланд улсыг тус тус багтаажээ. Гэтэл ДНБ буюу улсын төсвийн хэмжээгээрээ дэлхийд хоёрдугаар байранд эрэмблэгддэг Хятад улс В ангилал буюу хөгжиж буй улсын ангилалд орсон нь энэхүү ангиллыг сонгон авахад учир дутагдалтай байв.

Түүнээс гадна Их долоо (G7) буюу хамгийн өндөр хөгжилтэй эдийн засаг гэдэгт Канад, Япон, Франц, Герман, Итали, Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс болон Америкийн Нэгдсэн Улсыг багтаасан байна. Эдгээр 7 улс дээр нэмээд дээр дурдсан “А” ангиллын улсуудаас Австрали, Шинэ Зеланд болон Швейцар, Норвеги улсыг оруулж “өндөр” хөгжилтэй 11 улсыг бүрдүүлж болох боловч Их долоо (G7) нь “улстөрийн” шинжтэй бүлэг тул энэ аргачлал тохиромжгүй болно.

НҮБ-аас дэлхийн улс орнуудыг ангилдаг бас нэг үзүүлэлт нь “Хүний хөгжлийн индекс” юм¹⁰⁰. Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) бол улсын орлого, хүний хөгжлийн дээд түвшинд буюу боловсрол болон эрүүл мэндийн салбарт хэрхэн зарцуулагдаж буйг илтгэдэг үзүүлэлт юм.

1990 оноос хойш Норвеги, Япон, Канад болон Исланд Улс удаа дараа хүний хөгжлийн индексийг тэргүүлж иржээ. Олон улсын валютын сан (ОУВС) болон АНУ-ын Тагнуулын төв агентлаг (ТТА)-т Хүний хөгжлийн

⁹⁹ Улс орнуудын ангилал-Country classification http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2012country_class.pdf
¹⁰⁰ Хүний хөгжлийн индекс-Human Development Index (HDI) https://en.wikipedia.org/wiki/Developed_country

индексийн босгыг 0.788-аар тогтоосон байдаг бол НҮБ 0.8-аар тогтоож, түүнээс дээш индекс бүхий улсыг “хүний хөгжлийн түвшин маш өндөр”¹⁰¹ гэж үздэг.

Хүснэгт 1. Дэлхийн улс орнуудын хүний хөгжлийн индексийн эрэмбэ дараалал

Rank 2015 estimates for 2014	Country	HDI 2015 estimates for 2014
1	 Norway	0.944
2	 Australia	0.935
3	 Switzerland	0.930
4	 Denmark	0.923
5	 Netherlands	0.922
6	 Germany	0.916
6	 Ireland	0.916
8	 United States	0.915
9	 Canada	0.913
9	 New Zealand	0.913

БНХАУ-ын засаг захиргааны онцгой бүс Хонг-Конгийн Хүний Хөгжлийн Индексийг (ХХИ) НҮБ дээрх жагсаалтад багтаасан байдаг бол НҮБ-ын гишүүн бус улс Тайвань (0,882), Макао (0,868) улсыг оруулаагүй байдаг. Эдгээр улс нь хүний хөгжлийн түвшин маш өндөр орнууд юм. Гэвч ХХИ нь нийгмийн хөгжлийг илүүтэй илэрхийлэх учир улсын эдийн засгийн хөгжлийг тодорхойлоход учир дутагдалтай юм.

Дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн хөгжлийн түвшинг ангилдаг бас нэгэн үзүүлэлт бол хүн амын тоо болон Худалдан авах чадварын үзүүлэлт (ХАЧҮ)-д оногдох Үндэсний нийт орлого (ҮНО) юм.¹⁰²

Хүснэгт 2. Улс орнуудын нэгж хүн ам болон ХАЧҮ-д оногдох ҮНО (2007 оны олон улсын доллар)

Rank	Country	Country Code	GNI per capita PPP
1	Bermuda*	BMU	69,900
2	Luxembourg	LUX	64,400
3	Norway	NOR	53,690
4	Kuwait	KWT	49,970
5	Brunei Darussalam	BRN	49,900
6	Singapore	SGP	48,520
7	United States	USA	45,850
8	Hong Kong, China	HKG	44,050
9	Switzerland	CHE	43,080
10	Netherlands	NLD	39,500

Эх үүсвэр: Дэлхийн банкны 2008 оны хүснэгт, (*) тэмдэглэснийг ТТА-аас авав.

¹⁰¹ "Very high human development"-англиар

¹⁰² Улс орнуудын эдийн засгийн ангилал-Classification of Economies of Countries <http://www.nationsonline.org/oneworld/countries-classification.htm>

Дэлхийн банк (ДБ) орлогоор нь дэлхийн улс орнуудыг бага орлоготой, дунд орлоготой болон дээд орлоготой улсууд гэж хуваадаг. Бусад дүн шинжилгээний байгууллагууд газарзүйн бүс болон гадаад өрийн түвшинд суурилсан үзүүлэлтийг мөн ашигладаг. Ард түмний амьдралын түвшинг хэмжихдээ голчлон нэг хүнд ногдох Үндэсний нийт орлого (ҮНО) буюу иргэдийн худалдан авах чадварыг хэрэглэдэг.

Орлогоор ангилах нь тухайн улс орны хөгжлийн түвшинг тэр болгон илтгэдэггүй сул талтай. Учир нь нийгмийн баялаг нийт хүн амын багахан бүлэгт төвлөрсөнөөс шалтгаалан нэг хүнд ногдох ҮНО өндөр гарах боловч иргэдийн ихэнх нь харьцангуй бага орлоготой байдаг.

Хөгжингүй улс, аж үйлдвэржсэн улс, эсхүл эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй улс гэж өндөр хөгжсөн эдийн засагтай болон бусад буурай аж үйлдвэржсэн улс орнуудтай харьцуулахад харьцангуй дээд технологийн дэд бүтэц бүхий тусгаар тогтносон төрт улсыг хэлнэ¹⁰³. Улс орнуудын эдийн засгийн хөгжлийн түвшинг тогтоож ангилахдаа Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ), Үндэсний нийт бүтээгдэхүүн (ҮНБ), нэг хүнд ногдох орлого, аж үйлдвэржилтийн түвшин, өргөн хүрээг хамарсан дэд бүтцийн хэмжээ, амьдралын ерөнхий стандарт зэрэг үзүүлэлтүүдийг харгалзаж үздэг. Чухам ямар үзүүлэлтийг авч үзэх, аль улсуудыг хамруулах нь маргаантай асуудал бөгөөд нэгдмэл ойлголт тогтоогүй байна.

Хөгжингүй улсууд нь аж үйлдвэржилтийн дараах (пост) эдийн засагтай байдаг бөгөөд үйлчилгээний салбар нь аж үйлдвэрийн салбараасаа илүүтэй баялаг бүтээж байдаг.

Эдгээр улс нь аж үйлдвэржилтийн шатандаа яваа хөгжиж буй улс буюу аж үйлдвэржилтийн угтал (пре) шатанд, бараг бүхэлдээ хөдөө аж ахуй эрхэлдэг хөгжөөгүй улсаас эрс ялгардаг. 2015 оны байдлаар, өндөр хөгжилтэй улсуудын эдийн засаг нь дэлхийн номиналь утгад суурилсан ДНБ-ний 60.8%-ийг бүрдүүлж буй бол худалдан авах чадварт суурилсан ДНБ-ний 42.9%-ийг бүрдүүлж байна гэж ОУВС үзжээ. Мөн онд номиналь болон худалдан авах чадварын аль алинд суурилсан ДНБ-ний хэмжээгээр дараах 10 улс тэргүүлж байна. Үүнд: Австрали, Канад, Франц, Герман, Итали, Япон, Өмнөд Солонгос, Испани, Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн вант улс болон Америкийн Нэгдсэн улс зэрэг болно.

Ингээд хамгийн сүүлийн үеийн шинэлэг өгөгдөл буюу ОУВС-гаас гаргасан ДНБ-ний 2016 оны таамаглалын хэмжээгээр дэлхийн улс орнуудын эрэмблэсэн жагсаалтыг суурь болгон авч, өндөр хөгжилтэй 14 орон, Монголтой ойролцоо 120-130 дугаарт эрэмблэгдсэн 11 орон буюу буурай хөгжилтэй 10 орны хүрээнд дэлхийн улс орнуудын ДНБ-ний номиналь хэмжээ¹⁰⁴, ДНБ-д улсын төсвийн эзлэх хувь¹⁰⁵ болон эдгээр орнуудын нийт хөрөнгө оруулалтын ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг¹⁰⁶ тус тус хүснэгтээр харуулав.

¹⁰³ Хөгжингүй улс-Developed country https://en.wikipedia.org/wiki/Developed_country

¹⁰⁴ Улс орнуудын ДНБ-ний номиналь хэмжээний жагсаалт-List of countries by GDP (nominal) [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal))

¹⁰⁵ Улс орнуудын төсвийн жагсаалт-List of government budgets by country https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_government_budgets_by_country

¹⁰⁶ Улс орнуудын ДНБ-д нийт хөрөнгө оруулалтын эзлэх хувийн жагсаалт-List of countries by gross fixed investment as percentage of GDP https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_gross_fixed_investment_as_percentage_of_GDP

**Хүснэгт 3. Дэлхийн улс орнуудын төсвийн ДНБ-д эзлэх хувь болон
хөрөнгө оруулалтын төсөвт эзлэх хувь хэмжээ**

Байр	Улс	ДНБ	Төсвийн орлого	Төсвийн зарлага	Төсвийн ДНБ-д эзлэх хувь	Хөрөнгө оруулалтын ДНБ-д эзлэх хувь
		[сая ам.доллар]	[сая ам.доллар]	[сая ам.доллар]	[%]	[%]
Өндөр хөгжилтэй 14 орон						
1	United States	18 561 930	3 525 200	3 999 000	21.5%	12.8
2	China	11 391 619	2 285 000	2 469 000	21.7%	46.1
3	Japan	4 730 300	551 000	799 000	16.9%	21.2
4	Germany	3 494 900	1 721 000	1 696 000	48.5%	17.6
5	United Kingdom	2 649 890	939 540	1 012 000	38.2%	14.2
6	France	2 488 280	1 253 000	1 351 000	54.3%	19.8
7	India	2 250 990	280 530	400 550	17.8%	29.9
8	Italy	1 852 500	990 000	1 055 000	57.0%	18.2
9	Brazil	1 769 600	876 500	891 200	50.4%	18.1
10	Canada	1 532 340	675 800	717 800	46.8%	24
11	South Korea	1 404 380	350 700	337 900	24.1%	26.7
12	Russia	1 267 750	216 300	251 600	19.8%	22
13	Australia	1 256 640	487 700	519 600	41.3%	28.5
14	Spain	1 252 160	531 700	613 200	49.0%	19.1
Монголтой ойролцоо хөгжилтэй 10 орон						
120	Mali	14 103	2 200	2 600	18.4%	-
121	Jamaica	13 779	3 800	4 700	34.1%	20.7
122	Laos	13 761	809.6	954	6.9%	-
123	Nicaragua	13 413	1 400	1 600	11.9%	32.8
124	Albania	12 144	3 300	3 700	30.5%	26
125	Mozambique	12 045	3 700	4 200	34.9%	24.8
126	Burkina Faso	12 006	2 200	2 600	21.7%	20.9
127	Mauritius	11 740	2 400	2 800	23.9%	23.1
128	Equatorial Guinea	11 638	5 224	6 274	53.9%	17.4
129	Mongolia	11 164	3 400	3 500	31.4%	-
130	Botswana	10 948	5 600	6 200	56.6%	30
Буурай хөгжилтэй 10 орон						
177	Grenada	1 028	85.8	102.1	9.9%	-
178	St. Kitts and Nevis	955	89.7	128.2	13.4%	-
180	Samoa	876	257.3	300.2	34.3%	-
181	Vanuatu	773	173.1	171	22.1%	-

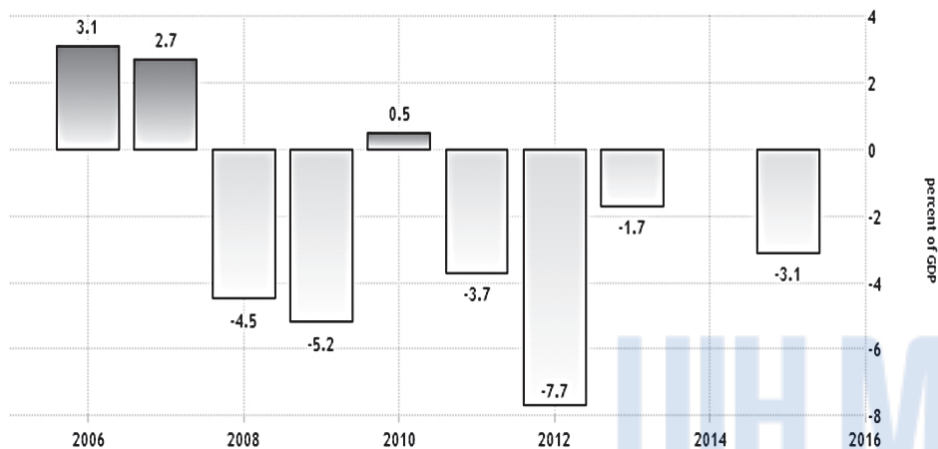
182	St. Vincent and the Grenadines	766	185.2	185.2	24.2%	-
184	Dominica	524	73.9	84.4	16.1%	16.4
185	Tonga	430	80.48	109.8	25.5%	-
186	Sro Tomi and Principe	351	47.65	51.48	14.7%	48.7
190	Kiribati	166	55.52	59.71	36.0%	-
191	Tuvalu	32	21.54	23.05	72.0%	-

Хоёр. Монгол Улсын төсвийн орлого, зарлага болон улсын төсвийн ДНБ-д эзлэх хэмжээ [2005-2015 он]

Монголын улсын төсөв 1990 оноос хойш 2013 он хүртэл ДНБ-нд эзлэх хувь дунджаар 4.26% байв. 2013 онд улсын төсвийн алдагдал ДНБ-ний 2%-тай тэнцэж байв. Дээрх хугацаанд оргил хэмжээ нь 2006 онд 3.10% байсан бол хамгийн доогуур үзүүлэлт нь 1998 онд -14.30% байлаа.¹⁰⁷

Хүснэгт 4. Монгол Улсын Засгийн газрын төсөв 2006-2015 он

MONGOLIA GOVERNMENT BUDGET

Эх үүсвэр: Монголбанк

¹⁰⁷ Монгол Улсын Засгийн газрын төсөв-Mongolia Government Budget <http://www.tradingeconomics.com/mongolia/government-budget>

Хүснэгт 5. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2005-2016 оны орлого, зарлага болон 2017 оны төсвийн төслийн орлого, зарлагын судалгаа [сая төгрөг]¹⁰⁸

Он	ДНБ (оны үнээр)	Орлого		Зарлага			ДНБд эзлэх хувь	
		Нэгдсэн төсвийн орлого	Улсын төсвийн орлого	Нэгдсэн төсвийн зарлага	Улсын төсвийн зарлага	Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт	Улсын төсвийн орлого	Улсын төсвийн зарлага
2005	2 266 505.5	837 858.3	792 509.8	764 597.1	717 805.2	77 145.0	35.0	31.7
2006	3 715 000.0	1 360 409.7	1 299 432.7	1 237 008.0	1 176 658.9	159 618.7	35.0	31.7
2007	5 464 300.0	1 880 488.9	1 781 594.9	1 747 310.5	1 652 988.9	255 015.3	32.6	30.3
2008	6 130 300.0	2 170 370.0	1 463 943.7	2 466 774.4	1 745 484.3	248 815.1	23.9	28.5
2009	6 293 600.0	1 993 995.6	1 431 875.4	2 336 629.7	1 746 616.9	252 436.0	22.8	27.8
2010	7 171 400.0	3 122 464.2	2 488 490.4	3 080 685.1	2 366 174.0	522 642.5	34.7	33.0
2011	13 173 800.0	4 227 178.1	3 351 389.0	4 997 039.9	3 621 676.2	1 101 767.8	25.4	27.5
2012	16 688 400.0	4 881 171.9	3 481 171.9	6 017 800.5	4 379 479.5	1 277 484.3	20.9	26.2
2013	19 118 000.0	5 940 066.7	4 057 257.2	6 164 685.3	4 683 038.2	1 077 812.5	21.2	24.5
2014	21 937 159.4	6 276 608.8	4 244 274.3	7 144 520.3	5 229 120.8	1 238 797.7	19.3	23.8
2015	23 166 779.1	5 981 064.0	3 834 039.9	7 137 973.9	4 996 886.5	950 712.4	16.5	21.6
2016 тод	24 203 500.0	5 348 220.8	3 566 591.4	9 694 392.0	7 749 656.3	1 909 010.5	14.7	32.0
2017 төсөл	26 184 000.0	5 974 798.9	4 424 354.0	8 564 014.9	6 760 622.5	1 025 817.9	16.9	25.8

Эх үүсвэр: Монгол Улсын статистикийн эмхтгэл www.1212.mn

Монгол Улсын төсөвт захиргааны зардлыг урсгал зардал дотор тусгайлан тусгадаггүйгээс өгөгдөл дутмаг учраас захиргааны зардлын төсөвт эзлэх хувийг гаргах боломжгүй байна.

UIN.MN
СУДАЛГААНЫ САН

¹⁰⁸ Төсвийн шинжилгээний албаны зөвлөх С. Уранчимэг боловсруулав.